

Biskupin – „polskie Pompeje”

10 grudnia 2020

Biskupin to jedno z najważniejszych stanowisk w historii polskiej archeologii. Kompleks został założony przez ludność kultury łużyckiej, a funkcjonował od pradziejów do wczesnego średniowiecza. Obecnie znajduje się tam muzeum archeologiczne na wolnym powietrzu, słynące z corocznych festiwali.

Biskupin odkryty został w 1932 roku, podczas badań w dolinie Gąsawki na półwyspie Jeziora Biskupińskiego. Wiele lat po tym wydarzeniu panowało przekonanie, że gród zamieszkały był przez Prasłowian. Ludność tą identyfikowano z kulturą łużycką. Aktualnie badacze wskazują, że na tereny ziem polskich Słowianie przybyli znacznie później (ponad 1000 lat po założeniu grodu). W konsekwencji oznacza to, że założycielami Biskupina była grupa ludności Indoeuropejskiej, która zasiedliła Europę w młodszej epoce kamienia.

Biskupin – odkrycie i początki badań

Odkrycie Biskupina nastąpiło w wyniku pogłębienia koryta rzeki Gąsawka. Na skutek prac melioracyjnych obniżył się poziom wody

w Jeziorze Biskupińskim, odsłaniając tym samym rzędy ukośnych pali wbitych w brzeg półwyspu. Nauczyciel z miejscowej szkoły Walenty Szwajcer zaalarmowany został przez swoich uczniów o leżących wszędzie zabytkach. Uznał wyłaniające się znad tafli wody pale drewniane za pozostałości zatopionej osady słowiańskiej wsi. W roku 1933 swoimi spostrzeżeniami zainteresował archeologów, jednocześnie nieświadomie uruchamiając wieloletnią machine badań i tworząc tym samym historię.

Na terenie półwyspu Jeziora Biskupińskiego znajdują się bogate ślady osadnictwa datowane od epoki kamienia aż po wczesne średniowiecze. Choć to, co tak naprawdę rozświetliło te tereny, to osada obronna z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Jej wyjątkowy stan zachowania spowodował, że już w latach 30. XX wieku, gród w Biskupinie nazwano „Polskimi Pompejami”. Rok po odkryciu Walentego Szwajcera, rozpoczął tam wykopaliska archeologiczne Józef Kostrzewski wraz ze swoim asystentem Zdzisławem Adamem Rajewskim z poznańskiego ośrodka naukowego. Okazało się, że dzięki ziemi torfowo-glinowej oraz wodom jeziora, szczątki grodu łużyckiego są znakomicie zachowane. Drewniane konstrukcje to relikty grodowej osady, na którą składały się podłogi domów, belki ścian, ulice i fortyfikacje otaczające kompleks. Badania te prowadzone były do 1939 roku.

Najważniejszymi zadaniami zrealizowanymi przez zespół Uniwersytetu Poznańskiego były przede wszystkim: przeprowadzenie badań archeologicznych Biskupina, opracowanie i publikacja ich rezultatów (w ciągu 5 lat powstały dwa tomy sprawozdań!), a także ich popularyzacja, która odbywała się m.in. za pośrednictwem bogato ilustrowanych artykułów prasowych przedstawiających sensacyjne odkrycia. Dodatkowo ważnym zadaniem była konserwacja odsłoniętych drewnianych reliktyw grodu. W sprawozdaniu Z. A. Rajewskiego z roku 1950 można przeczytać, jak szeroko rozpowszechniano informacje o odkryciu kompleksu biskupińskiego. Specjalne komunikaty rozesłane zostały do „wszystkich” zagranicznych agencji

prasowych. Na dworcach w Gnieźnie, Poznaniu i Bydgoszczy znajdowały się fotografie z mapkami, a na skrzyżowaniach ulic i w większych miastach leżących niedaleko Biskupina – specjalne drogowskazy. Materiały promujące kompleks rozesłano również na wystawy i targi zarówno w kraju, jak i za granicę, między innymi do Paryża, Bergen, Sztokholmu, Kopenhagi, a nawet Nowego Jorku.

Biskupin i prace badawcze podczas II wojny światowej

Warto także wspomnieć o badaniach, które odbywały się w latach 40. XX wieku w okupowanej Polsce. Prowadzone były przez niemiecki oddział SS-Ausgrabung Urstätt pod dowództwem Hansa Schleifa, który dokładnie w roku 1940 wznowił badania na Jeziorze Biskupińskim. Miały one charakter propagandowy, a ich celem było udowodnienie germańskiej przeszłości osady, która miałaby być zamieszкана przez „lud nordycki, z domieszką środkowoeuropejską”. Nazistowskie badania trwały do roku 1943 i nie przyniosły oczekiwanych przez Niemców rezultatów. W drugim okresie badań, przypadającym na czasy od zakończenia II wojny światowej do lat 80. XX wieku, wyznaczono nowe zadania. Przeprowadzono wówczas badania w ramach obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego, zaczęto organizować rezerwat i muzeum, popularyzowano odkrycia i wiedzę na temat stanowiska, a także dbano o ochronę odsłoniętych drewnianych reliktyw. W ostatnim, trzecim okresie badań (od końca XX wieku do pierwszej dekady XXI wieku), realizowane zadania opierały się na: reorganizacji zarówno rezerwatu archeologicznego, jak i samego muzeum, zmiany formy w popularyzacji oraz edukacji, przeprowadzenie prac ratowniczych, a także ochronie dziedzictwa archeologiczno-kulturowego.

Biskupin i metody badań

Od samego początku eksploracja Biskupina zakrojona były na szeroką skalę i prowadzona przy użyciu nowoczesnych technik (np. wykorzystano badania podwodne, wykonane przez nurków z Polskiej Marynarki Wojennej z Gdyni). Swój początek miała tam również archeologia lotnicza, która służy rejestrowaniu stanowisk archeologicznych z powierza. W latach 30. XX wieku wykonano zdjęcia grodu z balonu. Niestety mimo stworzenia kilku tysięcy fotografii dokumentacyjnych, duża część z nich nie przetrwała zawieruchy wojennej. Dopiero kilka dziesięcioleci później, dzięki rozwojowi technologii, udało się dokładniej wydatować osadę, potwierdzając mniej więcej wcześniejsze przypuszczenia J. Kostrzewskiego, który oszacował czas jej istnienia na 700-400 r. p.n.e. Precyzyjniejsza datacja możliwa była za pomocą analiz dendrochronologicznych (datowania poprzez badanie drewna). Badacze na tej podstawie przypuszczają, że drzewa do budowy grodu ścięte zostały między 747 a 722 r. p.n.e. Również dzięki nieocenionym badaniom dendrochronologicznym, archeolodzy ustalili wiele faktów dotyczących obróbki drewna przez ludność łużycką. Szczególnie w zakresie sposobów konstruowania domów, dróg, urządzeń obronnych oraz mostów, ale także łodzi, wozów czy przedmiotów codziennego użytku. Dużą ilość informacji na temat środowiska przyrodniczego otaczającego Biskupin uzyskaliśmy dzięki palinologii, której metody badań polegają przede wszystkim na analizie występowania pyłku roślinnego. Dowiodła ona także, że na osadzie jest wiele pozostałości roślin, które mogły mieć zastosowanie lecznicze i działanie uśmierzające ból.

W przeprowadzonych w kompleksie osadniczym wykopaliskach archeologicznych uczestniczyli także architekci, etnografowie czy archeozoolodzy. Również analizy antropologiczne pozwoliły na uzyskanie znaczących informacji, niezbędnych do poznania codzienności mieszkańców Biskupina. Wykonano również szereg badań przy współpracy z przedstawicielami dyscyplin przyrodniczych i nauk o ziemi, głównie analiz geologicznych

czy paleobotanicznych. Modelowa sytuacja zakłada, że po eksploracji stanowiska archeologicznego wykonane zostaną czynności mające na celu ochronę pozyskanego zabytku, jak i publikację wyników pracy. Niestety, nawet tak dobrze przebadane stanowisko jak Biskupin nie odczekało się pełnego opracowania.

Architektura grodu w Biskupinie

Obecnie możemy stwierdzić, że na kompleks osadniczy w Biskupinie składają się: gród, dwa cmentarzyska oraz ponad 20 osad i stanowisk o nie do końca rozpoznanym charakterze. Cały kompleks zajmuje ok. 38 ha powierzchni. Archeolodzy szacują, że na zbudowanie samego grodu w Biskupinie (o powierzchni mniej więcej 2 ha) ludność łużycka potrzebowała ok. 900 tysięcy roboczogodzin. Zakładając, że do prac zaangażowana była połowa późniejszych mieszkańców (druga część społeczności w dalszym ciągu zajmowała się uprawą, hodowlą itd.), to czas budowy osady obronnej ocenia się na ok. 4 lata. Sam gród wzniesiony został na półwyspie, przyjmując jednocześnie cechy obronne. Przejście do wnętrza umożliwiał pomost, otoczony po prawej stronie wałem (z którego łucznicy mogli atakować najeźdźców) o długości 460 m, wysokości 6 m i szerokości 3,5 m. Wał zbudowany był z drewnianych skrzyń, wypełnionych ziemią i kamieniami, a od zewnątrz pokryty gliną w celu ochrony przed spalaniem. Dwuskrzydłową bramę, osadzoną w tzw. czopach, otaczała dodatkowa palisada. Widoczna w dzisiejszej rekonstrukcji grodu wieża, stanowiąca rozpoznawalny symbol Biskupina, jest jedynie hipotetyczną wizją. Jednak logicznym byłoby istnienie punktu obserwacyjnego, który w tym miejscu mógł być praktycznym rozwiązaniem. Dodatkowo, dla bezpieczeństwa, półwysep otoczony został falochronem szerokim na 3 do 8 m. Bale były wbite w brzeg i dno jeziora pod kątem 45 stopni. Największym zagrożeniem dla mieszkańców grodu w Biskupinie był pożar, o czym świadczą liczne warstwy spalenizny.

Cały kompleks stanowił zaplanowaną koncepcję urbanistyczną. Wewnątrz grodu wzdłuż wału biegła okrężna ulica wykonana z bali dębowych. Wiazała ona jedenaście ulic poprzecznych. Największe domy znajdujące się w grodzie miały 89 m² powierzchni, większość mieściła się jednak w zakresie od 60 do 80 m². Identyczne budynki wzniesione zostały w technice słupowej, polegającej na wbijaniu (lub wkopaniu) pali konstrukcyjnych i zbudowania między nimi ścian. Z kolei budowa ścian polegała na wpuszczaniu zaciosanych końców belek poprzecznych (sumików) w wyżłobione rowki w pionowych słupach (łatkach). Technika wykonania ścian nazwana została sumikowo-łatkową. Dach podtrzymywany był przez rozwidlone na końcach słupy (sochy), a na nich spoczywała najwyższa belka pozioma więźby dachowej (ślemię). Wzdłuż równoległych ulic postawiono w 13 rzędach 106 domów. Rozplanowanie grodu wskazuje na brak wyraźnego zróżnicowania domostw. W nielicznych chatach poświadczona jest działalność produkcyjna.

Wejście do domostwa usytuowane było po południowej stronie. Rozplanowanie wnętrza nie różniło się między domami. W środku znajdował się przedsionek z izbą, w którym było wspólne łóże dla całej rodziny. Każdy dom zamieszkiwany był mniej więcej przez 10 osób. Zimą do wnętrza chat wprowadzane były także zwierzęta hodowlane. Podczas funkcjonowania kompleksu w Biskupinie następowała powolna zmiana klimatu. Poziom wody zaczął się podnosić, co w konsekwencji powodowało okresowe zalewanie domów. Archeolodzy natrafili na ślady kilkukrotnego przebudowywania domostw, co świadczy o powrocie mieszkańców do grodu po powodziach. Ostatecznie kompleks został opuszczony przez ludność łużycką na przełomie VI i V w. p.n.e.

Biskupin dzisiaj

Muzeum w Biskupinie powstało w 1950 roku. Od roku 1956 do 2000 funkcjonowało jako Oddział Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Dopiero po wprowadzeniu reformy podziału administracyjnego Polski (tj. w roku 2000), uzyskało ono

statut samodzielnej jednostki jako Muzeum Archeologiczne w Biskupinie. Jej Organizatorem jest Województwo Kujawsko-Pomorskie. Obecnie jest to jeden z największych i najbardziej rozpoznawalnych rezerwatów archeologicznych w Europie, na który składają się rekonstrukcje pradziejowych i wczesnośredniowiecznych osiedli, w tym słynnego grodu łużyckiego.

Dzisiaj w kompleksie biskupińskim znajdują się: wizualizacja obozowiska łowców i zbieraczy, osady pierwszych rolników, osada obronna na półwyspie, groby skrzynkowe, wioska piastowska, a także Chata Pałucka, która jest obiektem etnograficznym wpisanym do rejestru zabytków. Obecna prezentacja dziejów nie skupia się jedynie na grodzie z czasów kultury łużyckiej. Prezentuje szerszy zakres pozostałości archeologicznej, uświadamiając jednocześnie długotrwałe wykorzystywanie tego terenu przez naszych przodków. Współcześnie najlepiej rozpoznana jest prezentowana w rezerwacie archeologicznym rekonstrukcja części osady obronnej. Odtworzono dwa rzędy chat naturalnej wielkości i dwie ulice równoległe do domostw. Trudno jednoznacznie stwierdzić jakim materiałem pokryte były dachy domów. Niemniej, najbliższa okolica aktualnie obfituje w trzcinę i sitowie, uznano więc, że wykonanie pokryć dachowych do rekonstrukcji z tego materiału będzie najlepszym zabiegiem. Zrekonstruowany jest również fragment wału obronnego z bramą i schodami (choć są one współczesnym rozwiązaniem, postawionym w celach widokowych), a także pomost czy falochron. Obecna rekonstrukcja powstała w 2006 roku i jest już czwartą z kolei. Warto także wspomnieć o bliźniaczej konstrukcji odkrytej niedaleko Biskupina, w Izdebnie. Osada widnieje na półwyspie (dawnej wyspie) jeziora, 9 km od grodu biskupińskiego. Jednak do dziś pozostaje niezbadana.

Aktualne zadania placówki, oprócz konserwacji, ochrony reliktów i ich naukowego opracowywania, to przede wszystkim funkcja edukacyjna. Prowadzone tam zajęcia cieszą się coraz

większym zainteresowaniem, o czym świadczy tendencja wzrostowa ich uczestników (w roku 2002 zaledwie 1,5 tys., podczas gdy w roku 2008 już ok. 17 tys. Obecnie placówkę odwiedza rocznie nawet 200 tys. gości.). Lekcje przeznaczone są głównie dla dzieci i młodzieży, a także grup rodzinnych. Dotyczą różnej tematyki, od życia codziennego mieszkańców Biskupina, przez łowiectwo pradziejowe czy tkactwo, kończąc na lepieniu naczyń z gliny oraz omówieniu dziejów pieniądza. Dostępne są tam wystawy stałe („Świt historii nad jeziorem Biskupińskim”, „75 lat Biskupina” czy „Epoka pierwszych rolników”), a także czasowe. Biskupin łączy w sobie wiele gałęzi archeologii. Muzeum w Biskupinie, oprócz wykorzystania tradycyjnych metod i prowadzenia badań archeologicznych na dużą skalę, stara się popularyzować samą gałąź nauki wśród ludzi. Przykładem tego jest archeologia eksperymentalna. W Biskupinie zaczęło się od rekonstrukcji dwóch domostw. Działania archeologii eksperymentalnej polegające na odtwarzaniu i rekonstruowaniu dawnych technologii pomagają znacznie skuteczniej zachęcić i przyciągnąć uwagę widza, aniżeli eksponaty w muzealnych gablotach. Każdego roku osiągnięcia w tej dziedzinie prezentowane są na festynach archeologicznych. Najśłynniejszy z nich odbywa się on cyklicznie od 1995 roku właśnie w Biskupinie, za każdym razem zmieniając tematykę przewodnią.

Od roku 1994 obszar półwyspu Biskupińskiego uznany jest za Pomnik Historii. Wpływ na to miała szczególna wartość śladów archeologicznych dla dziedzictwa kulturowego i znaczenie naukowe oraz dydaktyczne. W roku 2006 działająca z upoważnienia Unii Europejskiej komisja przyznała Archeologicznemu Muzeum w Biskupinie medal „Europa Nostra”. Jest to uhonorowanie prowadzonych prac w zakresie popularyzacji, konserwacji, a także ochrony dziedzictwa kulturowego. Placówka uzyskała również szereg nagród w dziedzinie turystyki, m.in. nagroda „Piękniejsza Polska” pod patronatem prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego (2000), Certyfikat Polskiej Organizacji Turystycznej „Turystyczny Produkt Roku” dla Festynu Archeologicznego (2004), Wyróżnienie

Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego „Odkrywca 2018” dla Festynu Archeologicznego (2018) czy „Nagroda Traveller’s Choice” przyznawana przez portal Tripadvisor (2020).

Gród w Biskupinie był także planem do realizacji filmowych. Kręcono tam m.in. film „Ogniem i mieczem” (1999) oraz „Stara baśń. Kiedy słońce było Bogiem” (2003). Muzeum Archeologiczne w Biskupinie jest ewenementem na skalę europejską. Odkrycie łużyckiego grodu znalazło się w gronie 100 najważniejszych archeologicznych odkryć XX wieku! Porównywanie go do Pompejów, starożytnego symbolu znanego na całym świecie, ma swoje uzasadnienie. Tak jak erupcja wulkanu wyrzuciła popiół przykrywając rzymskie miasto, tak woda zakonserwowała pozostałości grodu biskupińskiego. A poznanie historii obu miejsc możliwe było głównie dzięki archeologii.

Autorstwo: Judyta Ostapiak-Jagodzińska

Zdjęcie: Ludek (CC BY-SA 3.0)

Źródło: Histmag.org

Licencja: [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

Bibliografia

1. „Badacze Biskupina”, [red.]. A. Grossman, W. Piotrowski, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Biskupin 2005.
2. Jan Dąbrowski, „Polska przed trzema tysiącami lat. Czasy kultury łużyckiej”, Wydawnictwo TRI0, Warszawa 2009.
3. Jerzy Gąssowski, „Prahistoria sztuki”, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2008.
4. Anna Grossman, „Społeczne oczekiwania a rzeczywiste potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego w Biskupinie”, [w:] „Współczesne oblicza przeszłości”, [red.] A. Marciniak, D. Minta-Tworzowska, M. Pawleta, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 187-204.
5. Anna Grossman, Wojciech Piotrowski, „Rezerwat

archeologiczny w Biskupinie. Czas transformacji”, [w:] „Współczesne oblicza przeszłości”, [red.] A. Marciniak, D. Minta-Tworzowska, M. Pawleta, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011, s. 205-216.

6. Agnieszka Malinowska-Sypek, Robert Sypek, Daniel Sukniewicz, „Przewodnik archeologiczny po Polsce”, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2010.

7. „III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim. Za lata 1938-1939 i 1946-1948”, [red.] J. Kostrzewski, nakł. Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego, Poznań 1950.

8. Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, <http://www.biskupin.pl/>, dostęp: 8 grudnia 2020 r.

9. „Ogniem i Mieczem”, [w:] FilmPolski.pl, <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=127180>, dostęp: 8 grudnia 2020 r.

10. „Stara baśń”, [w:] FilmPolski.pl, <https://filmpolski.pl/fp/?film=1210749>, dostęp: 8 grudnia 2020 r.